

II. DÜNYA SAVAŞINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI; NEOKLASİK REALİST KURAM VE ORTA GÜÇTE DEVLET KAVRAMI PERSPEKTİFİ

Halil ALTAS

halilaltas9354@gmail.com

ORCID: 0009-0006-2737-9569

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi

Received: 12 Nisan 2025

Kabul Tarihi

Accepted: 16 Mayıs 2025

TURKISH FOREIGN POLICY IN THE WORLD WAR II; NEOCLASSICAL REALİST PARADIGM AND MIDDLE POWER STATE CONCEPT PERSPECTIVE

ÖZ İkinci Dünya Savaşı, insanlığın ortak yaşadığı en büyük felaket olmuştur. Dünya tarihinde birçok ilklerin yaşandığı bu savaş, beş kıtada etkili olmuş ve yaklaşık 100 milyon insan, hayatını kaybetmiştir. Türkiye doğru politikalar izleyerek bu büyük felaketin dışında kalmaya muvaffak olmuştur. Fakat, savaşın dışında kalması meşakkatli olmuş ve savaşın sonunda yalnız bırakılmıştır. Savaş süresince, Türkiye'nin siyaseti iki dönemde farklılaşmıştır. 1939-1943 yılları arasında, yani Almanların üstünlüğü döneminde, Ankara, Almanya ile de ilişkiler kurmuş ve Almanya'ya krom ihraç etmiştir. 1943-1945 döneminde ise, savaşa girmesi için Müttefik Devletlerin, bilhassa İngiltere'nin yoğun baskısı altında kalmıştır. Bu dönemde Türkiye, Almanlarla ilişkilerini kesmiş ve Müttefiklerin tarafında daha sıkı yer almıştır. Fakat, savaşa katılmadığı için, savaş sonrasında Stalin karşısında yalnız bırakılmıştır. Bu yalnızlığından kurtulmak için, Kore'ye asker göndermiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin 1950 yılında Kore'ye tugay sevk etmesi, İkinci Dünya Savaşı'ndaki dış politikasının bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü, bu siyasetinin karşılığı olarak, Nato'ya alınmış ve yalnızlığından kurtulmuştur. Türkiye'nin savaş boyunca takip ettiği siyaset, uluslararası ilişkiler bilim dalında neoklasik realist teoriyle açıklanabilir. Zira, savaş dışı kalmasında, süreci başından sonuna kadar bizzat yöneten İsmet İnönü'nün kişisel algıları etkili olmuştur. Ayrıca, Ankara'nın dış politikaları, söz konusu teorisinin içinden orta güçte devlet kavramına uygun olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye, orta güçte devlet kavramına uygun olarak, savaşın iki tarafla da anlaşmalar yapmış ve harbin gidişatına göre davranışlar sergilemiştir. Savaş boyunca tarafsız değil, fakat savaş dışı pozisyonunda kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Savaş, Politika, Teori, Kavram.

ABSTRACT The Second World War, (WWII) was the greatest disaster that human being lived common. In the World history many firsts lived in this war, which effected five continents and 100 million people lost their lives. Turkey achieved staying out of this great disaster, following the right policies. But, staying out of the war was diffucult and she was left alone at the end of the war. During the war, the policies of Turkey distunguished at two term. Between the years of 1939-1943, namely in the German superiority era, Ankara, established relations with Germany too, and export chrome to Germany. With respect to 1943-1945 era, she was suppressed to enter the war by the Allied States especially by England. In this era, Turkey cut her relations with Germany and stand harder by the Allied side. But, she left alone against Stalin after the war, fot not joining. In order to relieve her loneliness she sent troops to Korea. For this reason, Turkey's dispatching brigade to Korea in 1950, came up as continuation of her WWII policy. Because, she was accepted to Nato for this policy and relieved from her loneliness. Turkish policy during the WWII can be explained with neoclassical realist theory in the intarnational relations realm. Since, her being out of the war, succeded by İsmet İnönü's personal perceptions. Beside, Ankara's policies were occured in the concept of middle power state in the theory. Matching with the middle power state concept Turkey, arranged agreements with the two belligrents and behaved according to the situation of the war. She stayed not neutral but non-belligrent throughout the war.

Keywords: War, Policy, Theory, Concept.

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı, insanlığın ortak yaşadığı başına gelmiş en büyük felaketlerden biri olmuştur. İnsanlık tarihindeki en büyük yıkımlardan biri olan bu savaş, bazı kaynaklara göre asker ve sivil toplam 55 milyon, bazı kaynaklara göre 70 milyon insanın öldüğü, bir o kadar da insanın yaralandığı, yani toplam zayıtın yaklaşık 100 milyona ulaştığı savaştır. Dünya nüfusunun 1940 yılında 2,3 milyar olduğu düşünüldüğünde, İkinci Dünya Savaşı'nın bu nüfusun yaklaşık %3'ünü yok ettiği ortaya çıkmıştır (Uçarol, 2000:597).

Beş kıtada yıkıma neden olan ve altı yıl süren bu büyük savaş, öncekilerden çok farklı olmuştur. Dünyada ilk defa 4,5 tonluk nükleer bombalar atılmış ve savaş uçakları gemiler üzerine intihar dalışları yapmıştır. Bu savaşta, uçak gemileri okyanus ötesine savaş uçakları taşımış ve uçaklar binli gruplar halinde havadan bombardıman yaparak sivil-asker ayırımı yapmaksızın insanları öldürmüştür. Dahası bu savaş, tankların ve zırhlı muharebe araçlarının yoğun olarak muharebe meydanlarında birlikte kullanıldığı savaş olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk defa denizaltılar savaş gemisi–ticaret gemisi ayırımı yapmaksızın gemileri, bu savaşta batırmıştır (Beevor, 2014:86).

Savaşın getirdiği şiddet o kadar büyüktü ki, devlet liderleri birbirlerine “teslim ol” diye çağrılar yapmıştır. Kazanan kaybedeni teslim almış ve barış şartları “kayıtsız ve şartsız teslim olma” koşuluyla açıklanmıştır. Savaş boyunca, 17-18 yaşlarındaki çocuklar, uçak kullanma öğretildikten sonra uçaklara bombalar yüklenerek, intihar pilotu “kamikaze” olarak uçak gemilerinin üstüne gönderilmiştir. Diktatörler, iktidarlarını kurtarmak için şehirlerin, caddelerini, sokaklarını muharebe alanlarına çevirmekten ve lise çağlarındaki çocukları okullardan alıp cepheye sürmekten imtina etmemiştir. Bunun yanında, savaşan devletler savaşta üstünlük sağlamak için, yeni bir şey icat etme uğruna, insanları tıbbi denek olarak kullanmaktan çekinmemiştir (Armaoğlu, 2018:215).

II. Dünya Savaşı insanlık için kalıcı bir tecrübe oluşturmuştur. Bundan dolayı, savaşın kazananları tarafından sonraki dönemde barışı korumak için, büyük çabalar harcayan yeni uluslararası örgütler kurulmuştur. Savaştan önceki dönemin örgütü olan Milletler Cemiyeti'nin barışı koruyamadığı görülmüş ve bunun yerine Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Günümüzde, birçok bakımdan tenkit edilen bu örgüt, Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından slogan haline getirilerek “dünya beşten büyüktür” sözüyle eleştirilmektedir. Fakat Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin söz konusu beş daimî üyesi, aslında II. Dünya Savaşı'nın galipleri olan beş devlettir. Mevzu bahis eleştiri Hindistan, Brezilya gibi yükselmekte olan devletler tarafından da paylaşılmaktadır (Denk, 2024:75).

Bir tarafta I'inci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan ortamı değiştirmek isteyen, revizyonist devletler (*revisionist state*) Almanya İtalya ve Japonya, diğer tarafta, bu ortamın devamını savunan statükocu devletler (*statusquoist states*) İngiltere, Fransa ve Rusya bulunmuştur. Söz konusu bu gruplaşmaya, Mihver Devletler, Almanya ve İtalya; Kanat Devletler İngiltere ve Fransa veya Müttefik Devletler şeklinde adlandırmalar da yapılmıştır. ABD, I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi savaşa sonradan müdahil olmuştur. Çin de, Japonya'ya karşı savaşmış ve ABD ile beraber Japonya'yı yenmiştir. Dolayısıyla, savaşın kazananları, ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin olmuştur. Bu devletler de kendilerini, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde veto hakkı bulunan daimi üyeler olarak belirlemişlerdir (Armaoğlu, 2018: 207).

Türkiye, bu büyük savaş felaketinin dışında kalmayı seçmiş ve savaşa girmemek için barışçıl fakat aktif silahlı olarak harbe hazır halde bulunma politikası izlemiştir. Bunun için Türkiye, savaşan taraflar arasında cambaz

gibi dengeli bir siyaset izleyerek devletin çıkarlarını korumak, şeklinde bir siyaset benimsemiştir. Türkiye savaş boyunca tarafsız (*neutral*) değil, ancak savaş dışı (*non-belligerent*) pozisyonda kalmıştır. Türk dış politikası, savaş döneminde, başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere, bir grup aydın siyasetçi tarafından yönetilmiştir. Söz konusu bu heyet, Osmanlı'nın son dönemini yaşamış, II. Meşrutiyet Dönemi'ni görmüş, Birinci Dünya Savaşı ve Türk İstiklal Savaşı'nda mücadele etmiş, Cumhuriyet Dönemi'nde Cumhurbaşkanı Atatürk'ün yanında çalışmış, son derece tecrübeli şahıslardan oluşmuştur (Soysal, 2000:106).

Türk dış politikasının genel niteliklerinden söz edildiğinde, iki ana özelliği öne sürülür. Birincisi, batıcıdır; ikincisi ise statükocudur; denilir. (Oran, 2009:152). Fakat, II. Dünya Savaşı'ndaki Türk dış politikası söz konusu olduğunda hangi "batıcılıktan" bahsedilecektir? Sorusu akla gelmektedir. Çünkü savaşan devletlerin, Rusya, Çin ve Japonya hariç, hepsi Batı devletleridir. Yani, batıcılık özelliği, II. Dünya Savaşı'ndaki Türk dış politikası için geçerli değildir. İkincisi, statükocu olma özelliği ise, bu büyük savaşta tam olarak uygulanmıştır.

Neoklasik realist kuram ve "Orta Güçte Devlet" kavramı çerçevesinde, II. Dünya Savaşı'nda Türk dış politikası, bu araştırmanın konusunu teşkil etmiştir. Mevzu bahis teori ve kavram kapsamında bir devletin, II. Dünya Savaşı şartlarında nasıl davranabileceği ve Türkiye'nin politikalarının bu çerçeveye uygun olup olmadığı test edilecektir. Söz konusu çerçeveye göre araştırma soruları ve hipotezler belirlenerek aşağıda çıkarılmıştır.

Araştırma sorusu 1 : "Neoklasik realist teoriye göre orta güçte bir devlet büyük bir savaşta nasıl politikalar takip eder?" A.S.2: "Türkiye'nin II. Dünya Savaşı boyunca dış siyaseti nasıl şekillenmiştir?", A.S.3: "Ankara'nın, söz konusu savaş esnasındaki politikaları, neoklasik realist teori ve "Orta Güçte Devlet" kavramına uygun olarak tecelli etmiş midir?" A.S.4: "Mevzu bahis politikalar, Türkiye'ye başarı getirmiş midir?", A.S.5: "Buna göre, gelecekte Türkiye'nin benzer, çetin ve olağanüstü şartlarla karşılaşması durumunda, II. Dünya Savaşı'ndaki politikalarını yinelemeli midir?"

Araştırma sorularına göre, oluşturulan hipotezler şöyle olmuştur: Hipotez 1, "Türkiye'nin, II. Dünya Savaşı'nda izlediği dış politikaları neoklasik realist kuram ve "Orta Güçte Devlet" kavramı çerçevesinde ortaya çıkmıştır". H.2: "Ankara'nın, II. Cihan Harbi'ndeki dış siyaseti başarılıdır". H.3: "Türkiye, gelecekte benzer durumlarla karşılaştığında, söz konusu dünya savaşındaki politikalarından ders alarak hareket etmelidir".

Araştırmanın, mevzu bahis araştırma soruları ve hipotezlere göre, izlediği yol haritası şöyledir. Analiz, altı alt başlıktan oluşmuştur. Birinci kısım, giriş kısmıdır. İkinci kısımda, savaş öncesi dönemdeki Türk dış politikaları ele alınmıştır. Üçüncü kısımda, 1939-1943 yılları arasında, yani savaşta Almanya'nın üstün olduğu zamanda meydana gelen Türkiye'nin davranışları incelenmiştir. Dördüncü kısımda ise, 1943-1945 dönemindeki, diğer bir deyişle müttefiklerin üstün olduğu yıllardaki, yani savaşa girme minvalinde yoğun baskı altındaki, Türkiye siyaseti ortaya koyulmuştur. Savaş yıllarının iki kısma ayrılarak incelenmesinin nedeni, savaştaki üstünlüğe göre, Türk dış politikasının değişim göstermesi olmuştur. Beşinci kısım, savaş sonrası dönem olmuştur. Çalışma, altıncı kısım olan "sonuç" alt başlığıyla bitirilmiştir. Makalenin sonuç bölümünde, araştırma sorularına cevaplar verilmiş ve hipotezler teze dönüştürülmüştür. Ayrıca, II. Dünya Savaşı'ndaki Türkiye'nin politikalarından çıkarılabilecek dersler ortaya koyulmuştur. Buna göre, devletin dış siyaset yapıcılarının geleceğe yönelik olarak tavsiyeler üretilmiştir.

Alan yazında, II. Dünya Savaşı'ndaki Türkiye'nin dış politikaları üzerine birkaç araştırma yapıldığı görülmüştür. Gülay Sarıçoban, *II. Dünya Savaşı'nda (1939-1945) Türk Dış Politikası* başlıklı makalesinde, Türkiye'nin savaşta politikalarını herhangi bir uluslararası ilişkiler disiplini kuramı ve kavramı çerçevesinde görmemiş ve tarihsel olarak aktarmıştır (Sarıçoban, 2020). Sami Kiraz ise, *Dış Politika Analizi Modeli Olarak Neoklasik Realizm: İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Analizi*, konulu araştırma yazısında, Türk dış politikalarını neoklasik realist teori paradigmasından ele almış ancak, herhangi bir kavramsal çerçeveden incelememiştir (Kiraz, 2018). Bu makale, neoklasik realist teorinin "Orta Güçte Devlet" kavramı çerçevesinde, II. Dünya Savaşı'ndaki Türk dış politikalarını analiz ettiğinden alan yazına katkı sağlamıştır.

Bu analiz yöntem olarak, tamamen açık kaynaklara dayanmış; nitel yöntemle yapılmıştır. Araştırmada tümevarım metodu uygulanmıştır. Dolayısıyla, gelecekte aynı yöntem ve metotlar kullanıldığında, aynı sonuçlara ulaşılabilecektir. Bu nedenle inceleme, *tekrarlanabilir* özelliktedir. Bunun yanı sıra analiz, betimsel araştırma (*descriptive research*) olmuş; yani olayları, nesnel (*objektive*) olarak görüldüğü ve algılandığı biçimde herhangi bir öznel (*sübjektive*) yorum katmadan gözler önüne sermiştir.

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın teorik çerçevesini, uluslararası ilişkiler bilim dalındaki teorilerden, neoklasik realist teori oluşturmuştur. Kavramsal çerçeve ise, "Orta Güçte Devlet" (*middle power state*) kavramından müteşekkil olmuştur. Uluslararası ilişkiler disiplininde, ana teoriler (*main theories*), (örneğin: realizm, liberalizm, inşacılık vb.) ve tâli teoriler (*subsidiary theories*), (mesela: feminizm, yeşil teori, Frankfurt okulu, vb.) vardır. Her teorinin de dayandığı ve kendi içerisinde tanımladığı kavramlar vardır. Söz konusu teoriler, bu kavramları kullanarak öngörüler (*assumptions*) geliştirirler ve bu öngörülere göre aktörlerin, belirli şartlardaki veya yakın gelecekteki davranışlarını tahmin etmeye çalışırlar. Örneğin: Dünya sistem teorisi, kolonyalizm teorisi gibi, Marxist uluslararası ilişkiler teorilerinin kullandığı kavramlar şunlardır: sınıf *class*, emperyalizm (*imperialism*), bağımlılık (*dependency*), sömürü (*colonialism*), vb. Bu kavramlar diğer kuramlar için geçerli değildir ve yani yoktur (Dogherthy ve Pfaltzgraff, 2001).

Neoklasik realist teori (*neoclassical realist theory*) adlandırması, ilk defa 1998 yılında, ABD Başkanı Bill Clinton'ın ulusal güvenlik danışmanı ve bilim insanı olan Gideon Rose tarafından yapılmıştır. Bu tarihten sonra bu teori, yavaş yavaş diğer uluslararası ilişkiler kuramcıları tarafından da benimsenerek yayılmıştır., Fareed Zakaria G. John Ikenberry, Randall L. Schweller ve Luca Ratti gibi teorisyenler, söz konusu teorinin önemli savunucuları arasında sayılmaktadır (Rose, 1998). Fareed Zakaria da Hint asıllı bir ABD vatandaşı olarak, halen CNN televizyonunda aktif gazetecilik yapan bir bilim insanıdır.

Neoklasik realizm, bir nevi klasik realizm (*classical realism*) ile neorealizmi (*neorealism*) birleştirmiştir. Klasik realist teori ilk olarak 1948 yılında Hans Morgenthau tarafından yayımlanan *Politics among nations* ve Edward Hawlett Carr'ın yazdığı *Twenty years' crisis:1919-1939* kitapları ile ortaya çıkmıştır. O zaman teori, realist teori olarak adlandırılmış, fakat 1979 yılında neorealist kuram çıktığında, bu teoriye klasik realist teori denmiştir. Klasik realizm, devletlerin dış politika davranışlarını insan doğasına bağlar. Yani, insan doğası bencildir, menfaatçidir, kendi çıkarlarını düşünür ve kötü niyetlidir. Devletleri de insanlar yönettiği için devletler de böyledir. Bu yüzden devletler arasında çatışmalar kaçınılmazdır. Devletleri yöneten liderler, çatışmalardan korunmak için güce ulaşmak isterler (Morgenthau, 1948: 98-102). Klasik realist teoriye göre devletlerin dış politikaları aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi oluşturulur.

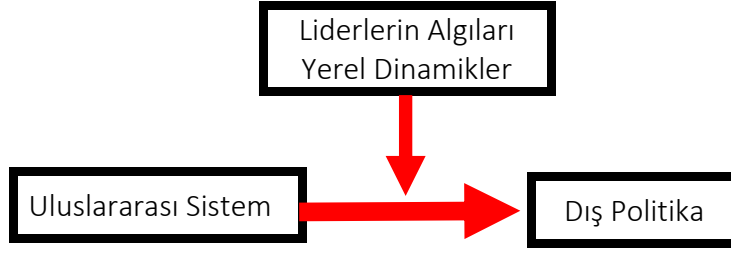

1979 yılında Kenneth Waltz, *Theory of international politics* kitabını yayınladıktan sonra neorealist teori dünyada geçerli olmuştur. Yani, daha fazla sayıda bilim insanı bu teorinin uluslararası alanda devletlerin davranışlarını daha iyi açıkladığına ikna olmuştur. Neorealist kurama göre, devletlerin dış politikalarını belirleyen insan doğası değil, uluslararası sistemin yapısıdır. Uluslararası alanda temel aktör devlettir. Dünya sisteminde, devletler üzerinde bir üst otorite olmaması, aktörlerin kendini güvensiz hissetmesine neden olur. Her aktör kendi güvenliğini kendi gücüyle sağladığından güce ulaşmak ister. Böylece devletler arasında çatışma yaşanması ve yani savaşlar kaçınılmaz olur (Waltz, 1979 :118-120). Neorealist kurama göre, devletlerin dış politika oluşumu aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Neoklasik realist kuram, neorealist kuramın varsayımlarını çıkış noktası olarak kabul eder. Neorealizmin, uluslararası ilişkilerde temel aktör devlettir, öngörüsüne katılır. Söz konusu kuram, üst otorite boşluğu, anarşi hali, çatışma ve güç kavramlarının varlığını kabul eder. Neoklasik realist kuram, bu noktaya kadar, neorealist teoriyle örtüşür, ancak bu noktadan sonra ayrılır. Temel aktörler olan devletler, dış politikalarını belirlerken, sadece uluslararası yapının güvensiz ortamını dikkate almakla kalmazlar. Neoklasik realist kurama göre, devletleri yöneten liderler, uluslararası ortamın şartlarını dikkate aldıktan sonra, devletin iç dinamiklerine göre kararlarını verirler. Yani, devleti yönetenler, dış politikalarını meydana getirirken, dış koşulları düşündükten sonra iç politika ortamı şartlarına göre siyaset izlerler (Rose, 1998 : 164).

21'nci yüzyıl dünyasında artık, devletleri yöneten şahıslar, bir sonraki seçimlerde halkın oyunu kazanabilmek için, dış siyaset hareketlerinde onların tercihlerini dikkate alırlar. Böylece devletlerin dış politika hareketleri meydana gelir. Bundan dolayı, devletler aynı uluslararası ortamda yaşamalarına rağmen, birbirlerinden farklı dış politikalar üretmektedir. Neoklasik realist teori, klasik realizmin bir yenilenmesi olduğundan, devleti yöneten şahısların kişisel tercihleri, anlayışları, şahsi algıları, dünyaya bakışları son derece önemlidir. (Zakaria, 1999 :186-189). Ezcümlle, neoklasik realist kurama göre devletlerin dış politikaları aşağıdaki şekilde resmedildiği gibi üretilir.

Neoklasik realist teorinin dayandığı kavramlar arasında güç, anarşi, devlet ve çatışma gibi kavramların yanı sıra “Orta Güçte Devlet” (OGD) (*middle power state*), kavramı da vardır. Söz konusu bu kavram da araştırmancının kavramsal çerçevesini oluşturmuştur. OGD kavramı, ilk defa, 1960’lı yıllarda, İngiliz Okulu’ndan (*English School*), Hedley Bull ve Martin Wight gibi kuramcılar tarafından, ortaya atılmıştır. Bull ve Wight, devletleri, dünyadaki güçlerine göre, büyük devletler, orta devletler ve zayıf devletler olmak üzere üç kategoriye ayırmışlardır. Bu kavrama göre, dünyadaki devletler kendi sınıflarındaki güçleri oranında dış politikalarını belirlerken, OGD’ler, bazen güçlerini aşan davranışlar sergilerler (Omelus, 2003 :124-125).

OGD’ler, büyük devletler arasındaki kutuplaşmalardan istifade ederler. Bazen bir kutba yakın dururlarken (*bandwagoning*),¹ ara sıra da, diğer tarafla işbirliği (*balancing*) yaparlar. Böylece, kendi menfaatlerini en yüksek düzeyde gerçekleştirirler. Ancak, bu davranışlarının sonunda ittifak içerisinde olduğu büyük devlet tarafından, dışlanarak yalnız bırakılma tehlikesiyle karşılaşabilirler. OGD’ler, büyük devletlerin sert güç kullanarak amaçlarına ulaşmalarına karşı çıkarlar. Devletler arasındaki anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesini savunurlar. Yani, savaş karşıtı tutum takınırlar (Angerer, 2007 :86).

Bu sınıftaki devletler, uluslararası hukuk kurallarını uyulmasını ve insan haklarına saygılı olunmasını, bütün devletlerden isterler. Yumuşak güç² kullanarak uluslararası örgütlerin tesirlerinden azami derecede faydalanırlar. Bu politikaları ile OGD’ler, büyük güçlerin karşısında kendilerini, güçlerinden daha fazla bir noktaya konumlandırarak direnç gösterirler. Güçlü bir irade ortaya koyarak nesne *object* durumunda kalmaktan kurtularak, sözü dinlenen bir devlet olmayı şiar edinirler (Ravenhill, 1998 :74).

Günümüz dünyasında OGD’lere örnekler vermek için, gayri safi millî hasıla sıralamasındaki on ile yirminci sıra arasındaki devletleri ele almak gereklidir. Fakat, ele alınan devletin OGD olup olmadığını tespit etmek için, yukarıdaki dış politikaları uygulayıp uygulamadığını analiz etmek zorunluluktur. Örneğin, Cumhurbaşkanı R.Tayyip Erdoğan’ın danışmanı olan, Hasan Basri Yalçın, 2012 de yazdığı “*The Concept of Middle Power and The Recent Turkish Foreign Policy Activism*” başlıklı makalesinde, Türkiye’nin AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) iktidarı yönetiminde, 2010’lu yıllarda izlediği dış siyasetinin, OGD politikalarına uygun olduğu sonucuna ulaşmıştır (Yalçın, 2012:14).

¹ Bandwagoning: Bir devletin güçlü olan devletin yanında bulunması demektir. Balancing: Devletin, savaşanlar arasında diğer tarafa geçmesi demektir.

² “Sert güç” *hard power* ve “yumuşak güç” *soft power* kavramları için bkz. Joseph Nye, “Soft Power”, *Foreign Policy Dergisi*, Sayı:80, New York, 1990.

SAVAŞ ÖNCESİ DURUM

1930'lu yıllarda, Avrupa Devletleri iki gruba ayrılmışlardır. Bir tarafta, kurulmuş sistemin değişmesini isteyen, revizyonist devletler, öte yanda mevcut durumun korunmasını savunan, statükoist devletler yer almışlardır. Türkiye, Lozan Anlaşması'yla vatan topraklarının sınırlarını çizmiş ve bağımsızlığını, Batılı devletlere kabul ettirmiş bir devlet olarak, statükoist devletler arasında bulunmuştur. Bu yerini de, bir dizi dostluk ve saldırmazlık anlaşmasıyla gerçekleştirmiştir.

Türkiye ilk olarak, 1925 yılında Sovyetler Birliği ile "Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması" imzalamıştır. Söz konusu anlaşma, 1930'lu yıllarda eskimiş görünse de, II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yürürlükte kalmış ve iki devlet arasında geçerli olmuştur. Ankara ve Moskova savaşının sonuna kadar anlaşmaya bağlı kalmışlardır. Ankara'nın İngiltere ile yakınlaşması ise, 1935'den sonra başlamıştır. Zira Türkiye, İngiltere ile statükoist devlet olarak aynı grupta yer almıştır. Daha sonra ufukta savaş tehlikesi belirlediğinde, iki devlet arasında 12 Mayıs 1939'da, "Karşılıklı Yardım Anlaşması" hayata geçirilmiştir. Öyle ki, İngiltere, Türkiye'yi kazanmak için, Fransa'ya, Hatay Meselesi'ni bir an evvel çözüme kavuşturması minvalinde baskı yapmıştır. Bunun sonucunda, Türkiye ve Fransa arasında, 23 Haziran 1939 tarihinde gerçekleştirilen, "Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması"yla Fransa, Hatay üzerindeki haklarından vaz geçmiş ve Hata'yın, Türkiye ile birleşmesini kabul etmiştir. Böylece, İngiltere, Fransa ve Türkiye "Üçlü İttifak Anlaşması"nın önündeki engel kalkmıştır (Ada, 2005 :243).

Öte yandan, Almanya dahî, söz konusu dönemde Türkiye'yi yanına almaya çalışılmış, bunun mümkün olmaması halinde en azından tarafsız kalmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu saikle Şansölye Adolf Hitler, Nisan 1939'da eski Başbakan Franz Von Pappen'i Ankara Büyükelçisi olarak atamıştır. İngiltere'nin Türkiye üzerindeki tesirinin giderek fazlaştığını gören Hitler, Ankara'ya eski başbakanını göndererek verdiği önemi göstermiş ve denge sağlamaya çalışmıştır (Oran, 2009: 256).

II. Dünya Savaşı'ndan 20 yıl kadar önce, I. Dünya Savaşı tehlikesi belirlediğinde, Osmanlı Devleti, güçsüz olduğu için, iki blok tarafından da dışlanmıştır. Söz konusu dönemde Avrupa, İtilaf ve İttifak Devletleri olarak, iki gruba ayrıldığında, Osmanlı Hükümeti, Cemal, Talat ve Enver Paşalar önderliğinde görüşmeler yaparak, İngiltere ve Rusya ile ittifak kurmayı teklif etmiştir. Fakat, yapılan müzakerelerde bu devlet adamları, İngiltere ve Rusya tarafından reddedilmişlerdir (Uçarol, 2000: 421). Zamanın güçlü devletleri, zayıf Osmanlı Devleti'ni yanlarına almayı kendilerine bir yük görmüşlerdir. Fakat, aradan 20 sene geçtikten sonra meydana gelen kutuplaşmada, iki taraf da, genç Türkiye Cumhuriyeti'ni kendi saflarında görmek istemişlerdir. Bu durum, Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin başarısını gözler önüne sermiştir (Akşin, 2000 :124).

23 Ağustos 1939'da Almanya, Sovyetler Birliği ile, saldırmazlık anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmaya istinaden, Almanya, 1 Eylül 1939'da Polonya'ya baskın tarzında taarruz etmiş ve böylece, II. Cihan Harbi başlamıştır. Savaşın başlaması, bütün Avrupa'da güvenlik endişelerine neden olmuştur. Bu endişeler üzerine, 19 Ekim 1939 tarihinde, Türkiye-İngiltere ve Fransa, "Üçlü İttifak Anlaşması"ni hayata geçirmişlerdir. Söz konusu anlaşmayla Ankara, tarafsız durumunu bir kenara bırakmış ve bağlaşıklarına karşı birtakım yükümlülüklerin altına girmiştir. Bunun yanında bu anlaşma, savaş boyunca, Türkiye'nin dış politika manevralarını bizzat yöneten, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün hukukî dayanağını teşkil etmiştir (Kiraz, 2018: 423).

Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın onayladığı, "Üçlü İttifak Anlaşması"na göre, Türkiye bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa, İngiltere ve Fransa Türkiye'ye askerî yardım yapacaktı. Diğer yandan, savaşın Akdeniz'e sıçraması halinde, Türkiye, İngiltere'yi ve Fransa'yı destekleyecekti. Anlaşmanın bu maddesinden, İtalya'nın Almanya safında savaşa katılması durumu kastedilmiştir. Ezcümle, İtalya savaşa girerse, Türkiye de, İngiltere ve Fransa'nın yanında savaşa girecekti. Fakat, her hâlükârda, savaşa girmeden önce Türkiye'ye yeteri kadar askerî teknik yardım yapılacak ve ordusu güçlü hale getirilecekti. Anlaşmanın diğer bir maddesine göre ise, Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya, Romanya ve Yunanistan'ın Almanya'ya karşı savunulmasında destek verecekti. Türkiye anlaşmaya koydurduğu ek protokol ile, anlaşmanın Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile bir herhangi bir çatışmaya zorlayamayacağını garanti altına aldırılmıştır (Soysal, 2000: 591).

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın başında dış politikasını "Üçlü İttifak Anlaşması" temelinde uygulamıştır. Bir tarafta İngiltere ve Fransa ile ittifak anlaşması içerisinde bulunurken, diğer tarafta Sovyetler Birliği ile saldırmazlık anlaşması çerçevesinde olmuştur. Dolayısıyla, Moskova da Almanya ile "Saldırmazlık Anlaşması" imzaladığından Türkiye, başlangıçta iki tarafla da saldırmazlık durumu içerisinde bulunmuştur. Türkiye, savaş boyunca bu durumunu korumuştur. Ankara, dış siyasetini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün önderliğinde, Başbakan Şükrü Saraçoğlu ve Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile beraber uygulamıştır. (Armaoğlu, 2018: 214). Türkiye'nin söz konusu dönemdeki dış politikaları liderlerin etkisinde geliştiği için neoklasik realist teoriye uygun olarak tecelli etmiştir. Ayrıca, görüldüğü üzere Ankara, bu dönemde tek bir bloğa bağlı olmayıp, iki tarafla da ilişkiler kurduğu için "Orta Güçte Devlet" kavramına uygun dış siyaset izlemiştir.

1939-1943 ARASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Almanya 23 Ağustos 1939'da Sovyetler Birliği ile "Saldırmazlık Anlaşması" imzalamıştır. Bu anlaşmaya dayanarak Şansölye Hitler, 1 Eylül 1939'da Polonya'ya taarruz etmiş ve iki hafta gibi kısa bir sürede, yıldırım harbi (*blitzkrieg*) doktriniyle tüm Polonya'nın yarısını işgal etmiştir.³ Buna mukabil, Sovyet Rusya, Finlandiya'ya saldırmış, ancak üstün Finlandiya savunması, Sovyetler Birliği'ne yaklaşık bir yıl direnmiştir. İngiltere ve Fransa, 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan edince, Türkiye'nin de savaşa girme durumu ortaya çıkmıştır. Fakat, Ankara, savaşın henüz Akdeniz'e sıçramadığı için ve Sovyetler Birliği'yle karşı karşıya gelme riskinden dolayı savaşa girmeyi reddetmiştir. Ayrıca, Eylül ayında, Türkiye, İngiltere ile her ne kadar dostluk anlaşması imzalamış olsa da, henüz ittifak anlaşması hayata geçirilmemişti (Tekeli ve İlkin, 2020: 94).

Almanya, Polonya'dan sonra Danimarka ve Norveç'i de işgal etmiştir. Daha sonra Naziler, Fransa'ya taarruz ederek kısa sürede yenilgiye uğratmış ve Paris'i de ele geçirmiştir. Yapılan ateşkes anlaşması ile Fransa'da Nazi yanlısı *Vichy* hükümeti kurulmuştur. Müteakiben Belçika'yı da alan Hitler, İngiltere'deki Churchill hükümetine "teslim ol" çağrısı yapmıştır. Hatta, İngiltere'yi teslim olmaya zorlamak için Londra'yı yoğun olarak havadan bombalamıştır. 10 Haziran 1940'da Mussolini yönetimindeki İtalya, Almanya'nın yanında savaşa girmiştir. Bu durumda savaş Akdeniz'e ulaşmış ve Türkiye'nin anlaşma mucibince savaşa dahil olması gerekmiştir. Fakat, İsmet İnönü, Fransa'nın savaş dışında olması ve Sovyetler Birliği ile çatışma ihtimalinin olması nedenleriyle harbin dışında kalacağını ilan etmiştir (Tekeli ve İlkin, 2013: 184-185).

³ Almanya, Moskova ile yaptığı anlaşmaya istinaden Polonya'nın yarısını işgal etmiş, diğer yarısı Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiştir.

İtalya ise, daha önce işgal ettiği Arnavutluk üzerinden Yunanistan'a saldırmıştır. Fakat, Yunanistan harekâtında başarısız olan İtalya, Hitler'den yardım istemiştir. Bunun üzerine ve İngiltere'nin teslim olmaması üzerine, Batıdaki harekâtını bitiren Hitler tekrar doğuya dönmüştür. Balkanlarda Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan'ı savaştan güdümüne almış ve Türk sınırına dayanmıştır. Daha sonra Almanya, Yunanistan'a girmiş ve Girit'i de alarak işgali tamamlamıştır (Beevor, 2014: 109).

İtalya'nın Yunanistan'a 28 Ekim 1940'da taarruz etmesi, savaş endişesinin Türkiye'den daha fazla hissedilmesine neden olmuştur. Zira, müttefiklerin Yunanistan'a güvence vermiş olmasından dolayı Türkiye, Yunanistan'ı savunmak için savaşa girme riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Ankara hükümeti, Almanya'nın başarıları karşısında endişeye düşmüş ve Sovyetler Birliği'yle hayata geçirdiği "Saldırmazlık Anlaşması"nı öne sürerek savaşa girmeyi reddetmiştir. Çünkü Almanya da o sırada Moskova ile ittifak anlaşması içerisinde yer alıyordu. Fakat, Türkiye, her ne kadar savaşa girmese de, o sırada Nazi yanlısı olan Bulgaristan'ın Yunanistan'a saldırma ihtimaline sert tepki vermiştir. Ankara, Sofya'ya, şayet Yunanistan'a karşı her hangi bir taarruz icra ederse, silahlı karşılık vereceğini bildirmiştir (Sarıçoban, 2020:7)

Türkiye, böylelikle bir taraftan savaş dışı kalma durumunu korumuş, diğer yandan Bulgaristan'ı tehdit ederek, Yunanistan'ı koruma yükümlülüğünü yerine getirmiştir. Zira, müttefikler savaştan önce, Yunanistan'a güvence vermiş, Türkiye de üçlü ittifakla bu güvenceye ortak olmuştur. Ezcümle, Ankara, İngiltere baskısına karşı bu şekilde hamle yapmıştır. Söz konusu, dış politika da tam bir "Orta Güçte Devlet" davranışı olmuştur. Çünkü Türkiye, "Orta Güçte Devlet" olarak, kuvvetli devletler olan Almanya ve Sovyetler Birliği ile karşı karşıya gelmekten özenle kaçınırken, zayıf devlet olan Bulgaristan'a karşı sert dil kullanmaktan geri durmamıştır (Armaoğlu, 1992: 417).

Yunanistan'ı işgal eden Almanya, Türkiye sınırına dayandığında, Ankara büyük endişe içine girmiştir. Alman motorize birlikleri, her an baskın tarzında Boğazlar istikametinde taarruzlara başlama ihtimali olmuştur. Bunu önlemek için Türkiye Çatalca'da bulunan, Çakmak Savunma Hattı'nı güçlendirmiştir. Ancak, Hitler, 4 Mart 1941'de İnönü'ye Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Pappen aracılığıyla mesaj göndererek, "Harekâtın Türkiye'ye karşı olmadığını ve Türkiye'nin, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygılı kalacağını" bildirmiştir. Daha sonra, 9 Nisan 1941'de Von Pappen, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu görüşerek, Türkiye'nin Almanya yanında savaşa girmesi halinde, savaşın sonunda Batı Trakya ve Ege Adalarının Türkiye'ye bırakılacağını, ifade etmiştir. Görüşmeler sonunda, Türk tarafına elbette bu vaatler çekici gelmemiştir. Hatta İnönü, "Alman zaferi olması halinde bırakın, Batı Trakya ve Ege Adaları'nı, bağımsızlığımız bile tehlikeye düşer" demiştir. Fakat, İnönü de Hitler'e dostane cevaplar vermiş ve diplomatik çabalar sonucunda, Almanya ile Türkiye arasında, 18 Haziran 1941 de, "Dostluk ve Saldırmazlık" anlaşması gerçekleşmiştir (Armaoğlu, 2018 :183-212).

Böylece, güney sınırını emniyete alan Almanya, üç gün sonra "Barbarasso Harekâtı" ile, Sovyetler Birliği'ne taarruza başlamıştır. İnönü, iki hasım devletin çarpışmasından dolayı bu harekâtı sevinçle karşılamıştır. Türkiye, bu harekât karşısında derhal tarafsızlığını ilan etmiştir. Fakat Churchill, Türkiye'nin Almanya ile anlaşmasından hiç hoşlanmamış ve bir an evvel savaşa girmesi için Ankara'ya baskı yapmaya devam etmiştir. Churchill, Türkiye'nin Balkanlardan cephe açarak Almanlara kuvvet kaybettirmesini istemiştir. Yani, liderlerin kişisel özellikleri ve algıları devletlerin davranışlarını belirlemede etkili olmuştur. Ezcümle, neoklasik realist kuramın öngörülerini, bu dönemde de doğru çıkmıştır.

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması üzerine, Rusya ve Müttefik devletlerin arası yakınlaşmaya başlamıştır. İngiltere, Sovyetler Birliği ile yardımlaşma anlaşması yapmıştır. Ayrıca, iki taraf da, anlaşmanın Türkiye'ye karşı her hangi bir tehdit içermediğini ve Türkiye'nin kendi yanlarında en kısa zamanda savaşa katılmalarını arzuladıklarını belirtmişlerdir. İnönü ve ekibi bu dönemde, savaşan iki tarafla da olumlu ilişkiler kurarak denge siyaseti izlemişlerdir. Ankara, Sovyetler Birliği ile de yakın ilişkiler geliştirmiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye daha önce İngiltere ve ABD'ye yaptığı krom ihracatını, Almanya'ya da yapmaya başlamıştır. Krom ihracatı, 9 Ekim 1941 Türk-Alman Ticaret Anlaşması ile birlikte başlamıştır (Akşin, 2000: 214).

1943-1945 ARASI YOĞUN BASKI DÖNEMİ

1942 yılı sonlarından itibaren, Almanya'nın Stalingrad'da Ruslara mağlup olması üzerine, savaş Almanların aleyhinde gelişmeye başlamıştır. Müttefik Devletler, Almanların yenilmesinin hızlandırılması ve savaşın en kısa zamanda bitmesi için Türkiye'nin ivedilikle savaşa girmesini istemişlerdir. Bilhassa, Churchill Türkiye'nin Balkanlardan bir cephe açarak Almanlar üzerindeki baskı yaratmasını istemiştir. Fakat Sovyetler Birliği, Türkiye'nin savaşa girmesini kabul ederken, Balkanlardan cephe açmasını reddetmiştir. Zira, Stalin savaş sonrasında bütün Doğu Avrupa'nın kendi egemenliği altında olmasını planlamıştır. Bu da, Nazi işgalini Rusların bertaraf etmesiyle mümkün olacaktı (Shirer, 1979 : 124).

14 Ocak 1943'de Casablanca Konferansı'nda bir araya gelen Churchill ve Roosevelt, Türkiye'nin savaşa girmesi minvalinde görüş birliğine varmışlardır. Casablanca Konferansı sonrasında, Churchill, Türkiye'yi savaşa girmesi yönünde ikna etmek için Adana'ya gelerek İnönü ile görüşmüştür. İngiliz heyetiyle, Türkiye heyeti 30 Ocak-1 Şubat 1943 tarihleri arasında Adana'da bir araya gelmişlerdir. Müzakerelerde, Churchill Türkiye'ye ordunun güçlendirilmesi için askerî yardımlar konusunda güvence vermiştir. İnönü ise, savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nden duyduğu yönelik çekincelerini anlatmıştır. Yani, savaşa girerse ordunun yıpranacağını ve savaştan sonra zayıf orduyla Sovyetler Birliği'ne karşı duramayacağını belirtmiştir. Ayrıca, İnönü, Türk ordusunun askerî teknolojik bakımdan takviye edilmesini istemiştir (Yalçın, 2011: 709). Bkz. Fotoğraf-1.

Fotoğraf-1 : Churchill-İnönü, Adana Görüşmeleri (30 Ocak-1Şubat 1943). Ortadaki Başbakan Şükrü Saraçoğlu'dur (Tekeli ve İlkin, 2018).

1943 yazında, Almanların Afrika cephesinde yenilmesi üzerine savaşın gidişatını planlamak üzere Churchill ve Roosevelt Quebec Konferansı'nda bir araya gelmişlerdir. 12-24 Ağustos 1943 tarihleri arasında müzakerelerde bulunan ABD ve İngiliz heyetleri, Sicilya çıkarmasıyla, İtalya'nın savaş dışı bırakılmasına karar vermişlerdir. Türkiye konusunda ise, heyetler, Balkanlarda yapılacak harekâta, Türkiye'nin havaalanlarını kullanmayı teklif etmişlerdir. Ayrıca, Ankara'nın Almanya'ya krom ihracatını durdurmasını, Almanlarla tüm ilişkilerini kesmesini ve Boğazlardan Alman gemilerinin geçişinin engellenmesini istemişlerdir. İnönü ise, havaalanlarının kullandırılmasının savaşa girmek anlamına geldiğini söyleyerek, Müttefiklerin tekliflerini reddetmiştir (Akşin, 2000 :167).

Durumun bu minvalde gelişmesi üzerine, 28 Kasım- 1 Aralık 1943 tarihleri arasında Müttefik Devletler, Tahran Konferansı'nda bir araya gelmişlerdir. Tahran Konferansı'nda, heyetler arasında, Türkiye konusunda görüş ayrılıkları oluşmuştur. Konferansın sonunda, Türkiye'nin, 15 Şubat 1944 tarihine kadar muhakkak savaşa girmesi, havaalanlarını müttefiklere açması ve konunun görüşülmesi için İnönü'nün Kahire'ye davet edilmesinde mutabakata varılmıştır. İnönü ise, alınan kararların dikte edilmesi şeklinde değil de, müzakere edilmesi şartıyla daveti kabul etmiştir (Sander, 1996: 156).

Kahire'ye giden Cumhurbaşkanı İnönü, 4-6 Aralık 1943 tarihleri arasında, Churchill ve Roosevelt ile bir araya gelmiştir. Kahire Konferansı'nda İsmet İnönü ve Hariciye Vekili (Dış İşleri Bakanı) Numan Menemencioğlu, Türkiye'nin askerî durumu hakkında bilgi vermiş ve ihtiyaçlarını sıralamışlardır. Churchill, İnönü'ye savaştan sonra kurulacak dünya düzeninde söz sahibi olması için Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiğini belirtmiştir. Müttefik heyetleriyle savaşa girme koşullarını değerlendiren Türk heyeti, prensip olarak savaşa girmeyi kabul etmişlerdir. Fakat, ordunun eksiklikleri giderildikten sonra muharebelere katılacaklarını açıklamışlardır. Bunun üzerine, Türk ordusunun ihtiyaçlarını tespit etmek ve gidermek üzere İngiliz askerî heyetinin Türkiye'ye giderek çalışmalara başlanması konusunda görüş birliğine varılmıştır (Kiraz, 2018: 425). Bkz. Fotoğraf -2.

Fotoğraf-2: Kahire Konferansı (4-6 Aralık 1943) İnönü, Churchill ve Roosevelt ile görüşmüştür (Oran, 2009: 463).

Kahire Konferansı'nda alınan bu kararlar üzerine, Ocak 1944'de İngiliz askerî heyeti Türkiye'ye gelerek çalışmalara başlamıştır. Fakat bir süre sonra, İngiliz heyeti Türklerin isteklerini fazla bularak durumu rapor etmişlerdir. Bunun üzerine, Churchill, Türklerin aşırı taleplerle kendisini oyaladığını söyleyerek, 3 Şubat 1944'de askerî heyetini geri çağırıştır (Yalçın, 2011: 726). Mart 1944'den itibaren İngiltere, Türkiye'ye ısrar etmekten vaz geçmiş ve olumsuz tutum takınmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra, Müttefiklerin savaş planları Türklerle paylaşılmamıştır. Hatta, İngilizler, Alman savaş gemilerinin Boğazlardan geçtiğini söyleyerek, Türkiye'ye tepki göstermiştir. Söz konusu tepkiler dindirmek üzere İnönü, geçen gemilerin ticarî gemi olduğunu söylemiş ve Hariciye Vekili Numan Menenmencioğlu'nun istifasını istemiştir. Nisan 1944'de, savaşın Müttefikler tarafından kazanılacağını gören İnönü, meydana gelen tepkileri azaltmak için, Almanya'ya krom ihracatını durdurduğunu ilan etmiştir. 2 Ağustos 1944'de ise, Türkiye Almanya ile tüm diplomatik ilişkilerini sonlandırmıştır. Fakat bu tarihten sonra, Churchill artık Türkiye'nin savaşa katılmasına gerek kalmadığını düşünmüştür. (Sarıçoban, 2020:8)

4- 11 Şubat 1945 tarihleri arasında Yalta Konferansı'nda bir araya gelen Müttefik Devletler, savaş sonrası uluslararası düzeni tartışmışlardır. Stalin, Türkiye'nin savaş sırasındaki tutumundan dolayı cezalandırılması gerektiğini savunmuştur. Bunun için, İstanbul Boğazı'nda Sovyetler Birliği'ne askerî üs verilmesi gerektiğini ve Möntrö Anlaşması'nda değişiklikler yapılmasını savunmuştur. Rusların bu istekleri Türkiye'de dehşetle karşılanmıştır. Yalta Konferansı'nda Müttefikler, savaş sonrasında Birleşmiş Milletler örgütünün kurulmasını ve Nisan 1945'deki San Francisco Konferansı'ndan önce ortak düşmana savaş ilan eden devletlerin kurucu üye olarak kabul edilmesini kararlaştırmışlardır. Bunun üzerine, Türkiye, 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya'ya savaş ilan ederek kurucu üye olmuştur. Fakat, Nisan 1945'de Almanlar teslim olduğu için savaş Avrupa'da sona ermiş ve Türkiye bir mermi bile atmadan savaşı tamamlamıştır (Oran, 2009 :415).

Türkiye'nin savaş boyunca izlediği siyaset, OGD kavramı politikalarına uygun olarak savaşan iki tarafla da ilişki kurması olmuştur. Ankara, iki blok arasında bir o tarafa yakın olurken, savaşın gidişatına göre taraf değiştiren davranışlar (*bandwagoning*) sergilemiştir. Almanya'nın üstün olduğu 1943 yılına kadar, Almanlara dahî yakın siyaset izlemiştir. Söz gelimi, 24 Şubat 1942'de Ankara'da, Alman Büyükelçi Franz Von Pappen'e suikast yapacağı iddiasıyla iki Sovyet vatandaşı tutuklanmıştır. Gazeteler bunu haber yapmıştır. Aynı mahkumlar, savaş Sovyetler Birliği lehinde gelişince, 9 Ağustos 1944'de serbest bırakılmışlardır (Oran, 2009:449). Ayrıca, Alman üstünlüğü döneminde onlara hoş görünmek için, aşırı milliyetçi Turancılara serbest faaliyet hakkı tanınırken, Sovyet üstünlüğü zamanında aynı tolerans gösterilmemiştir. 1942 yılında Turancılar şehirlerde istedikleri zaman gösteri yürüyüşleri yaparlarken, Mayıs 1944'de darbe yapacağı iddiasıyla 23 Turancı cezaevine konulmuştur. 1943 yılına kadar kendisine "Millî Şef" denilen İsmet İnönü, 1944 senesinin 19 Mayıs törenlerinde yaptığı konuşmada, Turancıların ülke yönetimi için büyük tehlike oluşturduğunu ifade etmiştir (Oran, 2009: 397). Söz konusu davranışlar, Türkiye'nin dış politikasının, iç siyasete yansıtıldığı hamleler olmuştur.

SAVAŞ SONRASI

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Sovyetler Birliği, Avrupa'da, Nazilerden kurtardığı devletlerin komünist rejime geçmesini sağlamıştır. Komünizmin Avrupa'da yayılması üzerine, dönemin ABD Dış İşleri Sekreteri, George Kennan, komünizmi çevreleme politikası (*containment policy*) ortaya atmıştır. Avrupa'yı Sovyet yayılmacılığına karşı savunmak için, 4 Nisan 1949 tarihinde Washington anlaşmasıyla, NATO (*North Atlantic*

Treaty Organization) kurulmuştur. Böylece, Dünya iki kutba ayrılmış ve II. Dünya Savaşı'nın kazananları arasında, bir başka savaş çeşidi olan, Soğuk Savaş başlamıştır (Dogherthy ve Pfalzgraff, 2001 : 154).

Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki ortamda Sovyetler Birliği'ne karşı yalnız kalmamak için, Nato'ya bir an evvel girmek istemiştir. Fakat, İngiltere, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı boyunca izlediği politikardan dolayı, Nato'ya girmesine karşı çıkmıştır. Aslında, İngiltere kendi ulusal menfaatleri için, Ankara'nın Nato'ya alınmasını istememiştir. Zira İngiltere, Türkiye'nin, Ortadoğu'da İngiltere liderliğinde kuracağı Bağdat Pakti'nda yer almasını ve bunun için de Nato'ya girmemesini istemiştir (Sander, 1996: 165).

Savaştan sonra yoğun diplomatik gelişmelerin olduğu bir zamanda, 1950 yılında iki Kore devletinin, Kuzey ve Güney olarak bölünmesiyle ortaya çıkan savaş, Türkiye için fırsat olmuştur. Çünkü Türkiye, Kore Savaşı'na katılarak ABD'nin desteğini arkasına alıp, Nato'ya girmeyi umut etmiştir. 1950 yılında, Türkiye, Kore'ye 5090 kişiden oluşan, Tugay büyüklüğünde bir askerî birlik göndermiş ve bu Tugay, Kore'de başarılı olmuştur (Yalçın, 2013: 935-936). Türkiye, bu dış politikasının bir karşılığı olarak Nato'ya alınmıştır. Bu gelişmeler sonrasında Ankara, Moskova ile yalnız mücadele etmekten kurtulmuştur. Esasen İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'ye karşı yapılan SSCB tazyikine karşı ilk zamanlar, iki devletin kendi aralarındaki sorunlar olarak bakan ABD Yönetimi, SSCB'nin yayılcı politikası ve İngiliz Başbakanı Churchill'in ikazları ile politikasını Türkiye lehine değiştirmiştir. Bu süreçte SSCB'ye birçok nota verilmiştir (Yalçın, 2013, 925-926; Saray, 2000,70-77).

Türkiye, II. Dünya Savaşı boyunca hiçbir askerî birliğini cepheye göndermemiş ve böylece bütün askerlerinin hayatını korumuştur. Fakat işte bunun bedelini, Kore'ye tugay büyüklüğünde bir birlik göndererek ödemiştir. Ayrıca vaziyetin bu minvalde ortaya çıkmasında, liderlerin şahsi algılarının da büyük etkisi olmuştur. II. Dünya Savaşı boyunca, Türk dış politikasını İsmet İnönü yönetirken, Kore Savaşı döneminde iktidara yeni gelen Adnan Menderes liderlik etmiştir. Söz konusu iki liderin dünya görüşleri farklı olduğundan dış politikada da farklı davranışlar yaşanmıştır. Neoklasik realist kuramın öngörülleri bu noktada dahî doğru çıkmıştır.

Türkiye'nin, II. Dünya savaşı'ndaki dış politikaları neoklasik realist teoriye uygun olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü, devleti yöneten İsmet İnönü'nün şahsi algıları, kişisel özellikleri ve geçmiş tecrübeleri, devletin dış siyaset davranışlarını belirlemiştir. Neoklasik realist kurama göre, zaten dış politika davranışları iktidarda bulunan kişiden kişiye göre değişiklik göstermektedir. Ankara'da iktidarda İnönü'den başka bir şahıs, örneğin Adnan Menderes olsaydı, Türkiye savaşa girebilirdi. Çünkü Menderes, saldırgan dış siyaset izleyen bir başbakan olmuştur. Menderes'in agresif dış politika anlayışı, 1958'de Irak'ta General Kasım tarafından, İngiliz yanlısı Irak kralına karşı darbe yapıldığında, sınıra asker yığmasından belli olmuştur. Menderes bu krizde, kraldan daha çok kralcı" tutum sergilemiştir. Yani, İngiltere hiç talep etmediği halde, Irak'ta darbe liderini tehdit etmek için sınıra asker yığan bir başbakanın, Churchill "savaşa girin", dediğinde Almanlara karşı savaşa katılma ihtimali yüksekti. Oysa Churchill, İnönü'ye çok defa Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiğini söylediği halde, Türkiye savaşa girmemiştir. (Çetinkaya, 2020 :156)

Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı'ndaki dış politikaları tam olarak "Orta Güçte Devlet" (OGD) kavramı siyasetine de uygun tecelli etmiştir. Zira, bir kere Ankara, sadece tek bloka bağlı kalmamış, iki blokla da ilişki kurmuştur. İkinci olarak, söz konusu politikalarıyla Türkiye, aynen OGD'nin yaptığı gibi riskler göze almış ve savaşın sonunda yalnız kalmıştır. İsmet İnönü'nün, her defasında Churchill'e savaşa girmeme gerekçesi olarak öne sürdüğü ordunun savaş sonrasındaki tehlikeler için yıpratılmaması ve diri tutulması ihtiyacı

ortaya çıkmıştır. Çünkü, tam da İnönü'nün öngördüğü gibi, Sovyetler Birliği savaştan güçlenerek çıkmıştır. Kuvvetlenmesinin doğal sonucu olarak Stalin, halen yürürlükte olan, 17 Mart 1925 tarihli "Türkiye- Sovyetler Birliği Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması"nı iptal etmiştir. Müteakiben Stalin, açık açık, Möntrö Anlaşması'nın eskimiş olduğunu; bu anlaşmaya dayanarak, Türkiye'nin bir savaş tehlikesinde dahî, Boğazları Sovyetler Birliği aleyhine kapatabileceğini ve bu nedenle, yenilenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Dahası, Stalin, Türkiye'nin zayıf bir devlet olduğundan, Boğazlar'ı tek başına idare edemeyeceğini belirtmiş ve İstanbul Boğazı'nda Sovyet askerî üssü kurulmasını istemiştir (Sokollu, 2020). SSCB'nin Türkiye'nin doğu bölgesinden toprak talepleri de uzun süre devam etmiş ve iki ülke arasında gerginliğe neden olmuştur. Türkiye bu tehditler karşısında 1953 yılına kadar nüfusunun belli bir kısmını (%11-12) silah altında tutmak zorunda kalmıştır (Yalçın, 2013 :922-925).

OGD kavramı dış politikaları sonucunda olduğu gibi, İngiltere, Türkiye'yi yalnız bırakmış ve Sovyetler Birliği'nin isteklerine karşı çıkmamıştır. Bunun üzerine, Türkiye, ABD desteğini aramış ve Birleşmiş Milletler örgütüne katılabilmek için, savaşın sonunda Almanya'ya savaş ilan etmiştir. ABD güdümündeki, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu yeryüzündeki totaliter ve otoriter yönetimlerin savaşlara neden olduğunu ifade ederek, devletlerin demokrasi ile yönetilmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, Faşizm ve Nazizm ideolojilerinin partileşmesini ve siyaset yapmasını yasaklamıştır. Dünya milletlerinin çok partili demokrasiye geçmesini tavsiye etmiştir. Türkiye, bir parça da, Sovyet tehdidinde karşı yalnız kalmamak için, bu tavsiyelere uymuş ve çok partili demokrasiye geçmiştir. (Tekeli, İlkin, 2018 : 256)

SONUÇ

Savaş boyunca, Ankara'nın dış politikaları İsmet İnönü'nün şahsi algıları ve kişisel özellikleriyle şekillenmiştir. İsmet İnönü, Atatürk'ün yanında çalışmış ve ondan feyiz alarak bilge bir lider olmuştur. Kendisi, İstiklal Savaşı'nda Batı cephesi kumandanı olarak savaşmış, savaşın zorluklarını, milletin zor zamanda çektiği yoksulluğu ve sıkıntıları görmüştür. Savaştan sonra, Lozan Anlaşması'nda Türk heyetine başkanlık ederek barışın da çok zor kazanılan değerli bir şey olduğunu tecrübe etmiştir. Dahası, İnönü 1925-1937 yılları arasında başbakanlık görevini aralıksız yürütmüştür. Bu süreçte, uluslararası sistemin temel organlarının işleyişini, devletlerin isteklerini gözlemlemiştir. Ayrıca, Türkiye'nin de imkân, kabiliyetlerini ve gücünün sınırlarını öğrenmiştir. Böylece Türkiye, savaş dışı kalmış ve dünyada 100 milyon insanın öldüğü savaşta, hastalık nedeniyle ölenler hariç, hiçbir Türk askeri ölmemiştir. İnönü, Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" sözlerini şiar edinerek hareket etmiştir. Ankara, hiçbir milletin bir karış toprağına göz dikmediği gibi bir karış vatan toprağına da kaybetmemiştir. II. Cihan Harbi'ndeki, İsmet İnönü'nün liderliğinde izlenen, Türk dış politikaları tam olarak başarılı olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndaki Türk dış politikalarından gereken dersler alınmalıdır. Yani, bu dönemdeki dış siyaset örnek alınmalıdır. Türkiye'nin gelecekte benzer durumla karşılaşması halinde, II. Dünya Savaşı'ndaki dış politikalarında olduğu gibi, tam bağımsız ve sadece kendi milletinin ulusal çıkarlarını önceleyen dış politikalar izlenmelidir. Anlaşmalar yapılabilir ve hatta müttefik de olunabilir. Fakat Ankara, kendi millî ordusu ve millî güç unsurları dışında hiç bir büyük devlete tamamiyle yaslanmamalıdır.

Devletlerle şüphesiz ittifaklar kurulması kaçınılmaz hale gelebilir. Esasen son yüz yıllarda büyük devletler de her zaman ittifaklarla milli hedeflerini gerçekleştirmeye çaba harcamışlardır. Ancak ittifakların yürütülemediği ve devletin ayrı hareket etmek zorunda kaldığı zamanlarda da birliğini, dirliğini ve bütünlüğünü koruyacak bir iradeyi her zaman zinde tutması kaçınılmazdır. Özellikle kıtaların ve kültürlerin

kesişme alanı olan Anadolu coğrafyasında kurulan devletler için tarihin her döneminde bu hususlar önemli olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti de kuruluşundan itibaren izlemiş olduğu barışçıl politikalar ile büyük tehditlerin ve savaşların dışında kalmayı başarmış ve ülkenin her türlü tehdiye karşı korunmasını sağlayacak olan askeri gücünü hazır halde bulundururken şartlara göre NATO gibi ittifakların da bir üyesi olmayı başarmıştır.

KAYNAKÇA

- ADA, S., (2005), Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- AKŞİN, S., (2000), Çağdaş Türkiye 1908-1980 (Türkiye Tarihi-4), Cem Yayınevi, Beşinci Baskı, İstanbul.
- ANGERER, C., (2007), "The Middle Power Concept in Australian Foreign Policy" Political Science and International Studies, Sayı 53, University of Queensland, Australia.
- ARI, T. (2018), Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, İşbirliği, Hegemonya, Aktüel Basımevi, 9. Baskı, Bursa.
- ARMAOĞLU, F., (2018), 20'nci Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995, Genişletilmiş 11'nci Baskı, Kronik Kitap Yayınları, İstanbul.
- ARMAOĞLU, F., (1992), 20'nci Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- AYDIN, M., (1996), "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı 51, Ankara.
- BEEVER, A., (2014), The Second World War, Orion Yayınevi, Roma.
- CARR, E. H., (1948), Twenty Years' Crisis, Oxford University Press, London.
- COOPER, A., ve Higgott, R., (1994) Relocating Middle Powers, Ubc Vancuer Press, Canada
- ÇETİNKAYA, S.G., (2020), "Adnan Menderes'in Siyasi Karakteri ve 27 Mayıs", Journal of History Studies, Sayı: Ekim 2020, Bilecik.
- DENK, E. (2024), Birleşmiş Milletler Sistemi, Seçkin Yayınevi, İstanbul.
- DOGHERTHY, J. E., ve PFALZGRAFF R. L. Jr., (2001), Contending Theories of International Relations, A comprehensive survey, Longman, New York.
- DUNNE, Tim- KURKİ, Milja - Steve SMİTH, (2010) , International Relations Theory, Discipline and Diversity, Oxford University Press, London,
- EVANS, G., ve GRANT, B., (1995), Australia's Foreign Relations in the World of the 1990s, Melbourne.
- FEARON, J. D., (1998), "Domestic Politics, Foreign Policy and Theories of International Relations", Department of Political Science Dergisi, University of Chicago, Chicago.
- GÖZEN, R., (2016), Uluslararası İlişkiler Teorileri, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Gündem Gazetesi, (2010), "19 Mayıs 1944 Nutku ve Sonrası", Sayı: 02 Mayıs 2010
- HOLBRAAD, C., (1984), Middle Powers in International Politics, Palgrave MacMillan Publish, New York.

- KEOHANE, R., (1986), *Neo-realism and Its Critics*, ColombiaUniversityPress, New York.
- KİRAZ, S., (2018), “Dış Politika Analizi Modeli Olarak Neoklasik Realizm: İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Analizi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20, Ankara.
- MORGENTHAU, Hans, (1948), *Politics Among Nations*, Chicago University Press, New York.
- MEARSHEİMER, J., (2001), *Tragedy of Great PowerPolitics*, William Warder Norton Company, New York.
- OMELUS, S., (2006), “Is Canada a Middle Power? An Empirical Test of the Middle Power Debate”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),The University of Northern British Columbia,
- ORAN, B., (2009), *Türk Dış Politikası*, Cilt: 1, 1919-1980, Belgeler, Yorumlar, 15inci Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul ,
- PAMUKÇU, G., (2018) “Ankara Antlaşması’ndan Bağdat Pakti’na: Uluslararası Antlaşmalar Işığında Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı 22, İstanbul.
- RATTİ, L., (2006), “Post Cold War and International Relations Theory: The Case for Neo-classical Realism”, *Journal of Transatlantic Studies*, University of Rome, Roma.
- RAVENHİLL, J.,(1998), “Cycles of Middle Power Activism: Constraint and Choice in Australian and Canadian Foreign Policy”, *Australian Journal of International Affairs*, Sayı: 52, Sydney.
- ROSE, G., (1998), “Neo-classicalRealismandTheories of Foreign Policy”, *World Politics Dergisi*, Sayı 51, October 1998,
- SANDER, O., (1996), *Siyasi Tarih, 1918-1994*, İmge Kitap Yayınevi, Beşinci Baskı, İstanbul.
- SARAY, M. (2000), *Türkiye’nin Nato’ya Girişi*, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara.
- ŞİRER, W., (1979), *Nazi İmparatorluğu Doğuşu Yükselişi ve Çöküşü*, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul.
- SOKOLLU, E. C., (2020), *Turkey in Transition, Politics, Society and Foreign Policy*, Peter Lang Yayınevi, İstanbul.
- SOYSAL, İ., (2000), *Türkiye’nin Siyasal Anlaşmaları, 1920-1945 (Cilt:1)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- TEKELİ, İ. ve İlkin, S., (2018), *İkinci Dünya Savaşı Türk Dış Siyaseti*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TEKELİ, İ. ve İlkin, S., (2013).*İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si Cilt 1, Dış Siyaseti ve Askerî Staratejileriyle*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TUNCER, H., (2017), *Türk Dış Politikası Cilt II*, Kaynak Yayınları, İstanbul,
- UÇAROL, R., (2000), *Siyasi Tarih (1789-19999)*, Filiz Kitabevi, Beşinci Baskı, İstanbul.
- VİOTTİ, P. ve Kauppi, M., (2010), *International Relations Theory*, Longman 5th Edition, Boston.
- WALT, S. M., (1987), *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, London,
- WALTZ, K.,(1979), *Theory of International Politics*, Waveland Press Inc.,Colombia University, Colombia.

- YALÇIN, H. B., (2012), “The Concept of Middle Power and The Recent Turkish Foreign Policy Activism”, *Afro Euroasian Studies*, Sayı: 1, Bahar 2012. İstanbul.
- YALÇIN, O., (2011), “İkinci Dünya Savaşı’nda Churchill- İnönü Arasında Adana Görüşmesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: Bahar 2011, Ankara.
- YALÇIN, O., (2013), “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Tehdidi Karşısında Kalan Türkiye'nin Batı İle İşbirliği Yapma Süreci”, *Turkish Studies Dergisi*, Sayı: 8/5, Bahar 2013, Ankara,
- YALÇIN, O., (2021), *Türk Hava Gücü Kuruluşu, İlk Seferleri ve Yükselişi (1911-1950)*, Türkiye İş Bankası ve Kültür Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- YILMAZ, S., (2015), Neoklasik Realizm : İlerletici mi? Yozlaştırıcı mı? *Lakatosyan Bir Değerlendirme*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 46. Sayı, Ekim 2015, Kütahya.
- ZAKARIA, F., (1999), *From Wealth to Power, The Unusual Origins of America’s World Power*, Princeton University Press, New York.